

تحلیل تطبیقی عملکرد قوه مجریه با شاخص‌های دولت مطلوب انقلابی در

بیانات مقام معظم رهبری

(مطالعه موردی: دولت‌های پنجم تا سیزدهم، ۱۳۶۸-۱۴۰۳)

محمدرضا آرام^۱، فاطمه سادات میرشجاعان حسینی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۲۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۸/۱۷

چکیده:

این پژوهش به بررسی و تطبیق دیدگاه‌های مقام معظم رهبری در خصوص دولت تراز انقلاب اسلامی، با عملکرد دولت‌های بعد از جنگ تحمیلی می‌پردازد. عمده این ارزیابی‌ها در بیانات مقام معظم رهبری در آخرین دیدارهای رسمی با دولت‌ها و دیدارهای رضائی به تصریح بیان شده است. مسأله اصلی پژوهش این است که کدام دولت‌ها از منظر مقام معظم رهبری به دولت تراز انقلاب اسلامی نزدیکتر شده‌اند. در پاسخ به این مسأله، پژوهش حاضر با مطالعه کیفی به تحلیل بیانات مقام معظم رهبری پرداخته و با استفاده از مدل سوات ضمن ارزیابی مقام معظم رهبری از دولت‌ها و مقایسه آنها با یکدیگر، تصویری روشن از انتظارات ایشان در مدیریت اجرایی کشور ارائه می‌دهد. هدف پژوهش، استخراج شاخص‌های مورد نظر مقام معظم رهبری در ارزیابی عملکرد دولت‌ها، تبیین نقاط قوت و ضعف هر دوره، و ترسیم معیارهای مطلوب حکمرانی از منظر ایشان است. با تحقق این هدف می‌توان میزان انطباق دولت‌های بعد از جنگ را با شاخصه‌های دولت انقلابی دریافت و به هر یک امتیازی منصفانه داد. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که مقام معظم رهبری با رویکردی جامع، هر دولت را بر اساس میزان پایداری به ارزش‌های انقلاب، عدالت‌خواهی، مردمی بودن، کارآمدی، استقلال، توجه به محرومان و حرکت در مسیر گفتمان انقلاب مورد ارزیابی قرار داده‌اند. در این میان برخی از دولت‌ها به دولت تراز انقلاب اسلامی نزدیکتر شده‌اند و الگوی دیگر دولت‌ها به حساب می‌آیند و برخی دولت‌ها از آرمان دولت تراز انقلاب اسلامی فاصله گرفته و مایه عبرت آیندگان هستند.

واژگان اصلی: مقام معظم رهبری؛ قوه مجریه؛ رئیس جمهور؛ دولت انقلابی؛ ارزیابی عملکرد.

^۱: استادیار گروه علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران، نویسنده مسئول

mraram@um.ac.ir

^۲: کارشناسی علوم سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

مقدمه

نهاد ریاست‌جمهوری یکی از ارکان مهم اجرایی کشور محسوب می‌شود و عملکرد رؤسای جمهور، تأثیر مستقیمی بر مسیر تحولات سیاسی، اقتصادی و فرهنگی کشور دارد. با توجه به اصل ۱۱۳ قانون اساسی «پس از مقام رهبری رئیس جمهور عالی‌ترین مقام رسمی کشور است و مسئولیت اجرای قانون اساسی و ریاست قوه مجریه را جز در اموری که مستقیماً به مقام معظم رهبری مربوط می‌شود، برعهده دارد (قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۷: ۴۴). همچنین محتویات سوگند ریاست جمهوری بیان‌کننده نقش حساسی است که رئیس جمهور در پاسداری از قانون اساسی، حفظ نظام و دین و میهن، تضمین حقوق و آزادی‌های مردم و حراست از استقلال کشور، دارد (هاشمی، ۱۴۰۳: ۲۸۷).

با توجه به اصل صد و سیزدهم قانون اساسی مقام معظم رهبری بالاترین مقام رسمی کشور است. همچنین طبق اصل ۵۷ قانون اساسی، قوای حاکم در جمهوری اسلامی ایران زیر نظر ولایت مطلقه امر و امامت امت هستند (قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۷: ۲۷). با توجه به این جایگاه، نظارت بر حسن اجرای سیاست‌های کلی نظام از وظایف رهبری محسوب می‌شود. به همین دلیل مقام معظم رهبری در جایگاه رهبر نظام اسلامی، همواره با رویکردی راهبردی و نظارت‌محور، دولت‌ها و رؤسای جمهور را مورد ارزیابی قرار داده‌اند. این ارزیابی‌ها که در قالب بیانات، دیدارها و پیام‌ها بیان شده، نشان‌دهنده‌ی نگاه کلان ایشان به مسائل اجرایی کشور است، و شاخص‌هایی را برای فهم میزان تحقق آرمان‌های انقلاب در عملکرد دولت‌ها ارائه می‌دهد. از دولت پنجم تا دولت سیزدهم، طیف متنوعی از رویکردهای مدیریتی در کشور تجربه شده و مواضع مقام معظم رهبری در قبال هر یک از این دولت‌ها، حاوی نکات مهمی است که شایسته تحلیل و پژوهش است. بررسی مواضع و بیانات رهبر انقلاب درباره رؤسای جمهور، نشان می‌دهد که ایشان در عین حمایت و پشتیبانی از دولت‌ها، همواره با نگاهی نقادانه، نقاط ضعف و قوت عملکرد آن‌ها را گوشزد کرده‌اند. در این مقاله تلاش شده با تحلیل بیانات رهبر معظم انقلاب درباره عملکرد دولت‌ها، معیارهای موردنظر ایشان در ارزیابی رؤسای جمهور را استخراج کرده تا تصویر روشن‌تری از انتظار مقام معظم

رهبری از قوه مجریه به دست آید.

لذا سؤال اصلی پژوهش این است که «کدام دولت در جمهوری اسلامی ایران به ویژگی‌های دولت و رئیس جمهور تراز انقلاب اسلامی در دیدگاه مقام معظم رهبری نزدیک‌تر است؟» و پرسش‌های فرعی که در مقاله پاسخ داده شده است بدین شرح است: ۱- دولت تراز در اندیشه مقام معظم رهبری دارای کدام ویژگی‌ها است؟ ۲- کدام دولت‌ها بیشترین فاصله و کدام دولت‌ها کمترین فاصله را با معیارهای دولت تراز انقلاب اسلامی داشته‌اند؟

ضرورت پژوهش

مقام معظم رهبری در مورد مراحل انقلاب اسلامی یا به عبارتی تشکیل امت اسلامی می‌فرماید: «بعد از آن که نظام اسلامی پیش آمد، نوبت به تشکیل دولت اسلامی به معنای حقیقی می‌رسد، این مرحله سوم است که از آن تعبیر به ایجاد دولت اسلامی می‌کنیم. ما در مرحله‌ی سوم هستیم؛ ما هنوز به کشور اسلامی نرسیده‌ایم» (بیانات در دیدار کارگزاران نظام، ۱۳۷۹/۰۹/۱۲). ایشان برخی از دولت‌ها مصداق نزدیک‌تر شدن به آرمان‌های انقلاب اسلامی و برخی از دولت‌ها و رفتار برخی از دولت‌مردان را مصداق ارتجاع به دوران طاغوت می‌دانند: «تلاش و اقدام برای تشکیل دولت اسلامی از روز اول شروع شد؛ متها افت و خیز داشته؛ پیشرفت و عقبگرد داشته؛ در جاهایی موفق بودیم، در برهه‌ای موفق نبودیم. بعضی از ماها وسط راه پایمان لغزید؛ بعضی از ماها در اصل هدف مردد شدیم؛ بعضی از ماها نتوانستیم خود را نگه داریم؛ دل‌پسته‌ی به رفتارهای طاغوتی شدیم» (بیانات در دیدار رئیس جمهور و هیأت وزیران، ۱۳۸۴/۰۶/۰۸).

از آنجایی که ما در قدم سوم از این فرآیند یعنی مرحله دولت اسلامی قرار داریم باید برای محقق کردن کشور اسلامی یعنی نزدیک شدن به آرمان‌های دولت اسلامی تلاش کنیم و این مرحله بدون شناخت ویژگی‌های دولت تراز اسلامی محقق نخواهد شد. در نتیجه برای تکمیل مراحل انقلاب، ضروری است که دولت‌های نظام جمهوری اسلامی خود را به مطلوب‌ترین حالت دولت اسلامی ممکن برسانند.

چنین پژوهشی می‌تواند کمک مؤثری برای رؤسای جمهور آینده در جهت فهم عمیق‌تر و دقیق‌تر از انتظارات مقام معظم رهبری باشد و همچنین به عملکرد بهتر در راستای اهداف انقلاب اسلامی منجر

شود. بنابراین تحلیل این دیدگاه‌ها به رؤسای جمهور این امکان را می‌دهد که با بهره‌گیری از تجارب گذشته و پرهیز از تکرار اشتباهات، در مسیر اداره کشور و تحقق اهداف والای کشور، گام‌هایی مؤثرتر و هماهنگ با سیاست‌های کلان نظام بردارند.

مسئله بعدی نزدیک شدن به آرمان‌های انقلاب است که نشان‌دهنده اهمیت این پژوهش است. آرمان‌های انقلاب اسلامی چون عدالت اجتماعی، استقلال، مردمی بودن، پرهیز از اشرافی‌گری، مبارزه با فساد، و تلاش برای تحقق سبک زندگی اسلامی، اصولی هستند که باید در عملکرد قوه مجریه نهادینه شوند، تحقق این آرمان‌ها می‌تواند به رضایت مردم، اعتماد ملی و بالا رفتن کارآمدی نظام کمک کند.

در نهایت، این پژوهش در پی افزایش شناخت نسبت به رؤسای جمهور و عملکرد واقعی آن‌ها است که در این راستا دیدگاه‌های مقام معظم رهبری معیار منصفانه‌تر و واقع‌بینانه‌تری برای سنجش دولت‌هاست؛ چرا که شخصیت حقیقی و حقوقی رهبری و مرجع تقلید عالم تشیع، عاری از نگاه‌های جناحی و حزبی است.

روش پژوهش

در این پژوهش با هدف تحلیل و ارزیابی رؤسای جمهور جمهوری اسلامی ایران از منظر مقام معظم رهبری، از روش کیفی و تفسیری استفاده شده است. جامعه مورد مطالعه، شامل بیانات و مواضع رسمی مقام معظم رهبری در بازه‌ی زمانی دولت پنجم (۱۳۶۸) تا دولت پانزدهم (۱۴۰۳) است. این بیانات از پایگاه رسمی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای^۱ استخراج شده‌اند. سخنرانی‌های تنفیذ، دیدار با هیئت دولت، مناسبت‌های فرهنگی و سیاسی، همچنین بیانات ایشان در جمع دانشجویان، نخبگان، کارگران و عموم مردم که به عملکرد دولت‌ها ارجاع داشته‌اند، به عنوان داده‌های اصلی در تحلیل استفاده شده‌اند. در پایان برای جمع‌بندی ارزیابی مقام معظم رهبری از

^۱ farsi.khamenei.ir/

دولت‌ها، از مدل سوات^۱ استفاده شده است. تجزیه و تحلیل سوات یکی از ابزارهای مهم مدیریت استراتژیک جهت تطابق نقاط قوت و ضعف درونی با فرصت‌ها و تهدیدات بیرونی است (فیض، ۱۳۸۹: ۱۷۷). مقایسه دولت‌ها بر اساس این مدل، می‌تواند منصفانه‌ترین قضاوت را به ارمغان آورد.

پیشینه پژوهش

تاکنون پژوهش‌های فراوانی در خصوص مبانی و شاخصه‌های دولت اسلامی از منظر مقام معظم رهبری به رشته تحریر در آمده است (صادقی و موحدی: ۱۴۰۲؛ اکبری: ۱۴۰۱؛ حاجی خواجه لو و طاهری: ۱۴۰۰؛ کشاورز و عرب اسدی: ۱۴۰۰؛ ترابی و پیروزفر: ۱۳۹۷؛ جاویدی و بهروزی لک: ۱۳۹۵). فصل مشترک تمام پژوهش‌های پیشین بیان وضع مطلوب دولت اسلامی یا دولت انقلابی در اندیشه سیاسی مقام معظم رهبری است. اما هیچ کدام از پژوهش‌های پیشین درصدد تطبیق وضع مطلوب با وضع موجود و ارزیابی تاریخی بر نیامده‌اند.

پژوهش‌های دیگری در صدد ارزیابی دولت‌های مختلف جمهوری اسلامی ایران با شاخصه‌های گوناگون برآمده‌اند. به عنوان مثال در مقاله «بررسی عملکرد دولت اصلاحات بر اساس شاخص‌های حکمرانی خوب» تلاش شده است عملکرد دولت اصلاحات براساس شاخص‌های حکمرانی خوب مورد ارزیابی قرار گیرد. فرض اساسی تحقیق این است که دولت اصلاحات در شاخصه‌های مذکور همسو و بر مبنای اصول حکمرانی خوب رفتار کرده است. طبق نتایج پژوهش دولت در شاخصه‌های حکمرانی خوب مانند مشارکت، حاکمیت قانون، شفافیت، مسئولیت پذیری، اجماع سازی، عدالت، کارایی و اثربخشی و پاسخگویی توفیق نسبی داشته است (بهمنی و همکاران: ۱۳۹۹). در پژوهش دیگری با عنوان «عملکرد دولت احمدی نژاد: قوتها و ضعفها» انتظارات، امکانات، موانع، موفقیت‌ها، فداکاری‌ها و مشکلات دولت نهم بررسی می‌شود و ضمن تحلیل علل پیدایش گرانی‌ها، نقاط مثبت دولت نهم مورد ارزیابی قرار می‌گیرد (لطیفی پاکده: ۱۳۸۷).

در پژوهش دیگری با عنوان «حرکت درونی، بیرونی و عمومی، مبنای ارزیابی دولت‌ها در نگاه امام خامنه‌ای» نویسندگان با استفاده از روش تحلیل مضمون بیانات مقام معظم رهبری را مورد بررسی

^۱ SWOT

قرار داده‌اند و در فرایند تحلیل مضمون ۹۲ مضمون پایه و ۱۲ مضمون سازمان دهنده و ۳ مضمون فراگیر شکل داده‌اند که عبارتند از حرکت درونی، حرکت بیرونی و حرکت عمومی (رنانی و ترابی: ۱۴۰۳). تمرکز اصلی پژوهش پیشین تدوین یک مدل نظری با استفاده از روش تحلیل مضمون است در حالی که تمرکز پژوهش حاضر بر تحلیل تطبیقی عملکرد دولت‌های معینی در انطباق با شاخص‌های دولت مطلوب از منظر مقام معظم رهبری است. همچنین هدف اصلی پژوهش پیشین ساختاردهی به ادبیات رهبری در قالب یک الگو است اما هدف از انجام این پژوهش ارزیابی عملکرد دولت‌ها بر اساس شاخص‌های انقلابی است. شاخص‌های ارزیابی در پژوهش پیشین شاخص‌های مدیریتی است در حالی که شاخص‌های این مقاله سیاسی است.

نوآوری این پژوهش این است که به شیوه‌ای روشمند ویژگی‌های دولت تراز انقلاب اسلامی را با استفاده از بیانات مقام معظم رهبری و ارزیابی‌های ایشان با دولت‌های مختلف پس از جنگ تطبیق می‌دهد. در حالی که پژوهش‌های پیشین به کلی‌گویی بسنده کرده بودند، اما ورود پژوهش حاضر به مسأله، مصداقی بوده و فایده عبرت‌گیری یا الگوگیری از دولت‌های گوناگون بر آن مترتب است.

چارچوب نظری

براساس دیدگاه پورعزت و سیدرضائی در کتاب «ارزشیابی عملکرد دولت و حکومت» یک سیستم خوب در مقام ارزشیابی عملکرد دولت، باید از ظرفیت جامع‌نگری، رویکرد سیستمی، تاکید بر رضایت جامعه هدف و درایت تخصصی چند رشته‌ای برخوردار باشد تا بتواند تصویر منصفانه‌ای از عملکرد دولت ارائه دهد (پورعزت و سیدرضائی، ۱۳۹۶: ۷۱).

نویسندگان تاکید می‌کنند که در ارزیابی عملکرد دولت باید به شاخص‌های اثربخشی، کارایی، کیفیت و مشارکت توجه کرد، برخی از این شاخص‌ها از طریق معیارهای کمی ارزیابی می‌شوند و دیگر شاخص‌ها را باید بر اساس معیارهای کیفی همچون رضایت عمومی ارزیابی کرد (پورعزت و سیدرضائی، ۱۳۹۶). بر این اساس مدل مفهومی مورد استفاده در این پژوهش شامل شاخص‌هایی مثل میزان تحقق اهداف برنامه‌ای و رعایت اصول حکمرانی مطلوب است که برگرفته از الگوی پیشنهادی پورعزت و سیدرضائی می‌باشد.

ارزیابی عملکرد دولت پنجم و ششم

تمرکز دولت پنجم و ششم بر امر بازسازی کشور و سازندگی در فضای پس از جنگ تحمیلی بود، به همین منظور آیت الله هاشمی رفسنجانی اولویت کاری خود را بازسازی و توسعه اقتصادی قرار دادند. در حوزه سیاست خارجی نیز به دلیل شرایطی که پس از جنگ وجود داشت سیاست تنش زدایی برای بهبود روابط با دیگر ملت‌ها و جذب سرمایه خارجی پیگیری شد. اصلی‌ترین هدف دولت یعنی بازسازی و توسعه اقتصادی در این مدت هشت ساله محقق شد.

نقاط قوت دولت پنجم و ششم از منظر مقام معظم رهبری:

یکی از مهم‌ترین نقطه قوت‌های دولت از نظر مقام معظم رهبری سرمایه انسانی و حمایت مردمی است: «ما سرمایه‌ی عظیمی داریم؛ این سرمایه، این ملت فداکار است. من واقعاً هیچ نظامی را نمی‌شناسم که مردم آن با این کیفیت، حامی تصمیم‌های مدیران کشور باشند» (دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت، ۱۳۶۹/۰۶/۰۱).

تاکید بر سطح خرد فردی از نکات مهمی است که در بیانات مقام معظم رهبری در مورد این دولت وجود دارد. ایشان در بیانات خود ویژگی‌های شخصیتی و مدیریتی آقای هاشمی رفسنجانی را از عوامل مهم موفقیت دولت پنجم و ششم دانسته‌اند: «برخی از خصوصیات ایشان تأثیر تام و تمامی در موفقیت‌ها داشته؛ از قبیل برخورداری ایشان از روحیه کار، روحیه ابتکار و نوآوری و ورود در میدان‌های جدید و ناپیموده، همت بلند در امر سازندگی و ترسیدن از طرح‌های بزرگ و اقدام کردن شجاعانه در مورد کارهای بزرگ، شیوه مدیریت باز و ایمان عمیق به توانایی خود، همچنین هوشمندی در شناخت مسائل و مضایق و پیدا کردن راه‌حل‌ها، بخشی از خصوصیات است که بلاشک مؤثر بود» (آخرین دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت ششم، ۱۳۷۶/۰۵/۰۹).

سطح تحلیل بعدی که مورد توجه مقام معظم رهبری قرار گرفته، کابینه این دولت است: «یک نکته مهم در راز موفقیت‌ها این بود که این کابینه، یک کابینه کاری بود، نه یک کابینه سیاسی. نقطه مشترک و کاری و اتقاء آنها اهتمام به انجام کار کشور است.» (آخرین دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت ششم، ۱۳۷۶/۰۵/۰۹).

مقام معظم رهبری از انتقال مسئولیت با احساس رضایت وجدانی و ارائه کارنامه واضح و شفاف (این کلمه اصلاح شود چون نامفهوم است) توسط دولت پنجم و ششم به عنوان نقطه قوت این

دولت تقدیر کردند: «در پایان یک دوره طولانی - که متشکل از دو دوره ریاست جمهوری است - می‌توانید کارنامه واضح و شفافی (نامفهوم) را از کارکرد خود ارائه دهید؛ و با احساس رضایت وجدانی از آنچه که انجام داده، و رضایت از حسن خدمتگزاری نسبت به مردم، صحنه خدمت را به مجموعه دیگری تحویل دهید. من در تمام طول مدت هشت سال، در جریان کارهای شما قرار داشتم؛ هم به وسیله‌ی گزارش‌های مستقیم، هم از طرقی که برای اطلاع‌گیری، در دسترس من بوده است. علاوه بر این که به طور مستمر جناب آقای هاشمی با من ملاقات می‌کردند» (آخرین دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت ششم، ۱۳۷۶/۰۵/۰۹).

از بیانات ایشان استنباط می‌شود که این دولت و شخص آقای هاشمی رفسنجانی جلسات متعددی با مقام معظم رهبری برای گزارش کارها و مشورت با ایشان و نظرخواهی و طرح مشکلات داشته‌اند که این اقدام به ابهام زدایی از فعالیت دولت کمک بسیاری کرده است و حمایت رهبر از دولت حتی در مواردی که با اقدامات موافق نبودند نتیجه این وحدت و یکپارچگی بین مقام معظم رهبری و قوه مجریه است.

نقاط ضعف دولت پنجم و ششم از منظر مقام معظم رهبری:

در کنار حمایت‌ها، مقام معظم رهبری در دیدارهای متعدد نسبت به ضعف‌ها هم تذکراتی را اعلام کردند. تاکید بسیار ایشان بر اهمیت عدالت اجتماعی در دولت ششم بود و هشدار دادند که رشد و توسعه نباید به قیمت نادیده گرفتن عدالت باشد. همچنین، پرهیز از اسراف و تجمل‌گرایی از دیگر توصیه‌های ایشان به دولت بوده است و کمک به محرومین جامعه را از وظایف مهم دولت می‌شمارند: «چیزی که من به عنوان توصیه عرض می‌کنم توجه به قشرهای محروم است. این شاخص‌ها و آمارهایی که وجود دارند، چیزهای خوبی را نشان می‌دهند اما آنچه که محصول این شاخص‌هاست، این نیست که در جامعه‌ی ما عدالت اجتماعی هم هست و در آمده‌ها به شکل صحیح تقسیم می‌شود؛ اینها نیست» (دیدار رئیس‌جمهور و هیأت دولت، ۱۳۷۱/۰۵/۳۱). «تأمین عدالت اجتماعی موضوع اساسی مبارزات ما بوده است و دولت باید اهتمام بیشتری نسبت به افرادی که درآمدهای کمتری دارند داشته باشد» (دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت با رهبر انقلاب، ۱۳۷۳/۰۶/۰۹).

یکی دیگر از تذکراتی که ایشان در حوزه اقتصاد بر آن تاکید می‌کنند سواستفاده‌گران هستند که یکی از عوامل گرانی‌ها محسوب می‌شوند: «گرانی در این وضع موجود ما ناشی از عوامل غیر تورمی است که یکی از آنها، همین عوامل اخلاقی، یعنی سوء استفاده‌گرها هستند. این گرانی در بخش‌های مختلف اقتصادی، گاهی حتی دامنه‌اش به کارهای دولتی هم کشیده می‌شود، که باید به شدت از آن پرهیز کرد (دیدار رئیس جمهور و هیأت دولت، ۱۳۷۱/۰۵/۳۱).

گزینه‌ش افراد در حکومت‌ها در همه سطوح باید با دقت بالایی صورت بگیرد چون نحوه عملکرد مدیران رده‌های پایین‌تر هم در کارآمدی و ثبات دولت اثرگذار است و تمام ناکارآمدی‌ها از سطوح بالای حکومت نشأت نمی‌گیرد و انتخاب افراد نالایق در هر سطحی می‌تواند در کار دولت و پیشبرد اهداف کشور اختلال ایجاد کند: «گزینه‌ش همکاران مهم است. البته در سطح وزرا، رعایت و دقت زیادی می‌شود. اما به این‌جا، اکفا نشود. من به وزرای عزیز عرض می‌کنم: یکایک معاونین را، یکایک مدیران را، یکایک مسؤولین سراسر کشور را، در بخش خودتان، با معیارهای الهی انتخاب کنید: کاردان، لایق، متدین، پاک و آراسته به خصوصیتی که برای یک مدیر لازم است (مراسم تفهیم حکم ریاست جمهوری، ۱۳۷۲/۰۵/۱۲).

به طور کلی توفیقات دولت پنجم و ششم را می‌توان شامل سازندگی، بازسازی موفق کشور در شرایط پس از جنگ، روحیه کار و تلاش و هوشمندی مسئولان دولتی به خصوص شخص آقای هاشمی رفسنجانی، مشورت و ارتباط مستمر با مقام معظم رهبری و رشد و توسعه اقتصادی دانست. همچنین کاستی‌های دولت پنجم و ششم که به آن‌ها اشاره شد بی‌توجهی به محرومان، اشرافی‌گری و تجملات، نادیده گرفته شدن عدالت اجتماعی و سواستفاده‌گری در برخی سطوح دولتی است.

شکل ۱: ماتریس ارزیابی دولت آقای هاشمی رفسنجانی بر اساس روش سوات^۱

ارزیابی دولت هفتم و هشتم

تمرکز دولت آقای خاتمی بر اصلاحات سیاسی بود و ایشان اصلاح وضع موجود را بر اساس ظرفیت های مندرج در قانون اساسی دنبال می کردند. دولت هفتم و هشتم بر ضرورت تقویت جمهوریت نظام، آزادی های سیاسی، اجتماعی، جامعه مدنی، قانون گرایی، حقوق زنان و جوانان و تنش زدایی در روابط خارجی تاکید می کرد. در عرصه اقتصادی نیز از ضرورت اصلاح در روندهای اقتصادی پیشین با تاکید بر رشد توأم با عدالت سخن می گفتند (فوزی، ۱۳۹۹: ۱۶۶). بحران های سیاسی-امنیتی جدی در دوران اصلاحات نشان دهنده این مسئله است که در تحقق آزادی های سیاسی، اجتماعی چندان نتوانست موفق عمل کند. دولت اصلاحات توانست رشد اقتصادی و کنترل تورم را ایجاد کند اما در عدالت اجتماعی و کاهش فاصله طبقاتی ناموفق بود، همچنین در حوزه سیاست خارجی هم تنش زدایی رخ داد اما با فراز و نشیب هایی رو به رو شد.

نقاط قوت دولت هفتم و هشتم از منظر مقام معظم رهبری:

^۱ SWOT

از توفیقات مهم دولت آقای خاتمی پیشرفت‌های علمی و تلاش برای حفظ فناوری هسته‌ای بوده است: «رژیم صهیونیستی و آمریکا گفتند ایران دنبال سلاح اتمی است هدفشان این بود که اجماع جهانی به این جا برسد که فناوری اتمی ایران، موجب بیم عمومی در دنیا شده است. مسئولان این تدبیر را انتخاب کردند که بگویند بیایید قضیه را ببینید؛ تا بدانند که تبلیغات صهیونیست‌ها دروغ است. آنچه به دست آمده، بسیار برجسته است. ما به فناوری‌ای رسیده‌ایم که در کشور ما بومی است» (دیدار کارگزاران نظام، ۱۳۸۲/۰۸/۱۱). «اطلاعاتی راجع به تولید و تکثیر و انجماد سلول‌های بنیادی به من دادند. این یک کار بسیار عظیم علمی است. به نظر من اهمیت این کار کمتر از کار هسته‌ای که ما کردیم، نخواهد بود. این کار در آینده پزشکی دنیا ارزش زیادی دارد» (دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت، ۱۳۸۲/۰۶/۰۵).

ویژگی‌های شخصیتی آقای خاتمی به خصوص ناامید کردن دشمنان از مهم‌ترین نقاط قوت دولت هفتم و هشتم بود: «ایشان (رئیس‌جمهور) در همه‌ی این مدت، دشمنانی را که کمین کرده و خیز برداشته بودند، ناامید کردند. خیلی‌ها از سال ۷۶ می‌خواستند آقای خاتمی را در موضع مقابله و مواجهه‌ی با نظام قرار دهند. البته ریشه و مبنا این تلاش‌ها در بیرون از این مرزهاست؛ اما آقای خاتمی حقیقتاً مقاومت کردند» (آخرین دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت هشتم، ۱۳۸۴/۰۵/۱۰).

ناامید کردن دشمنان نظام نشان دهنده ملاک مهمی در ارزیابی‌های مقام معظم رهبری است پس میزان وفاداری به اصل نظام، شاخصی اساسی برای سنجش رؤسای جمهور است و حتی اگر عملکرد رئیس‌جمهور با انتقاداتی هم همراه باشد، تا زمانی که فرد در موضع خصومت یا تقابل با اصل نظام قرار نگیرد و در برابر فریب‌های دشمن ایستادگی کند، مورد تایید مقام معظم رهبری و نظام جمهوری اسلامی است.

با وجود تاکید مقام معظم رهبری بر وفادار بودن به اصل نظام ایشان به تلاش‌های خارجی و داخلی برای ایجاد شکاف در رأس حاکمیت نظام و ایجاد حاکمیت دوگانه اشاره می‌کنند. با توجه به اینکه در دوره دولت هفتم و هشتم، گفتمان اصلاح‌طلبی به‌عنوان یک جریان سیاسی نسبتاً جدید در کشور تثبیت شد و رئیس‌جمهور، جناب آقای خاتمی، مفاهیمی نو مانند «مردم‌سالاری دینی» و

«گفت‌وگوی تمدن‌ها» را وارد عرصه سیاست داخلی و روابط بین‌الملل کردند، فضایی برای سوءاستفاده دشمنان داخلی و خارجی از این تحولات نیز فراهم شد. در چنین شرایطی، مقام معظم رهبری بر لزوم حفظ پایداری و انسجام درونی جمهوری اسلامی تأکید کردند.

رهبر معظم انقلاب در دیدارهای متعدد بر زنده بودن و فعالیت دولت تا آخرین روزهای وظیفه به عنوان یک توفیق دولت آقای خاتمی اشاره کردند: «شما کارهای جدیدی را امسال شروع کردید: مبارزه‌ی با قاچاق به صورت کارآمد و بنیانی، وزارت رفاه و تأمین اجتماعی، سازمان گردشگری و میراث فرهنگی؛ اینها کارهای امسال شماست و شروع کار نو در سال آخر یک دولت، به نظر من نشانه‌ی خوبی است از این‌که مسئولان دولتی احساس نمی‌کنند که بناست تاریخ انقلاب و کشور با جابه‌جایی‌ها ختم شود» (دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت، ۱۳۸۳/۰۶/۰۴). «خوشبختانه دولت شما در ماه‌های آخر دچار رکود نشد، تا روزهای آخر کار کردید. در روزهای آخر و هفته‌های آخر، کارهای خوبی در بخش‌های مختلف انجام گرفت، که نشان‌دهنده‌ی زنده بودن دولت بود» (آخرین دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت هشتم، ۱۳۸۴/۰۵/۱۰).

نقاط ضعف دولت هفتم و هشتم از منظر مقام معظم رهبری:

با توجه به این‌که گفتمان این دوران بیشتر معطوف به اصلاحات سیاسی و مسائل فرهنگی است گاهی توجه بیش از حد به مسائلی مثل قتل‌های زنجیره‌ای باعث بی‌توجهی‌هایی به حوزه اقتصاد شد که از نقاط ضعف دولت محسوب می‌شود: «اولویتها، مسأله اشتغال، مسأله ارزش پولی ملی، مسأله متوقف کردن تورم، مسأله رکود اقتصادی و فعال کردن کشور است. مهمترین مسأله، مسأله اقتصادی است. این طرح «ساماندهی اقتصادی» کار بزرگی بود که دولت شما انجام داد. چرا شما به طور جدی به آن نمی‌پردازید؟» (دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت، ۱۳۷۸/۰۶/۰۲)

فساد اقتصادی، رفاه طلبی، ثروت اندوزی و ویژه خواری از دیگر مشکلات اقتصادی دولت هفتم و هشتم به شمار می‌رود: «فضا را، فضای تجملاتی و تجمل‌گرایی و عادت کردن به تجمل قرار ندهیم؛ چون امروز این روحیه تجمل‌گرایی متأسفانه تا میزان زیادی رواج پیدا کرده است، با تجمل‌گرایی و گرایش به اشرافی‌گری هیچ وقت عدالت اجتماعی تأمین نخواهد شد» (دیدار کارگزاران نظام، ۱۳۷۸/۱۰/۰۴). «اگر مردم احساس کنند که بخشی از مسئولان نظام به مسابقه رفاه‌طلبی و جمع‌آوری

ثروت مشغولند ایمان و اطمینان آنان به نظام که پشتوانه اصلی حکومت محسوب می‌شود ضربه می‌بیند» (دیدار کارگزاران نظام با رهبر انقلاب در ماه مبارک رمضان، ۱۳۸۱/۰۸/۲۰).

یکی از انتقادات مقام معظم رهبری به دولت هفتم و هشتم وجود تفرقه‌ها و مجادلات بین مسئولان بود: «باید هرچه ممکن است، نگذاریم فضای سیاسی کشور متشنج شود. این مجادلات در علاقه مردم به نظام، کشور و مسئولان اثر می‌گذارد. البته نتیجه یکسان است؛ نتیجه به زیان کشور است. یکی از اهداف مهم باید این باشد که سعی کنیم فضای کشور را منطقی، معقول و دور از مجادلات و کشمکش‌های سیاسی قرار دهیم» (دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت، ۱۳۸۲/۰۶/۰۵). «تقسیم کردن و تجزیه کردن در سطوح عالی نظام، به ضرر نظام تمام خواهد شد؛ به سود هیچ کس تمام نمی‌شود؛ البته به سود دشمن تمام می‌شود. اگر دشمن زرنگِ عاقل داشته باشیم، او فوراً سوء استفاده خواهد کرد» (دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت، ۱۳۷۷/۰۶/۰۲).

به طور کلی نقاط قوت دولت آقای خاتمی شامل استمرار فعالیت‌های دولت در آخرین روزهای مسئولیت، پیشرفت‌های علمی و فناوری و تدابیر درست در زمینه هسته‌ای و توجه به آزادی‌های سیاسی و فرهنگی و تاسیس نهادهایی همچون وزارت رفاه که مخاطب آن اقشار ضعیف جامعه است می‌شود. از نقاط ضعف دولت هفتم و هشتم هم میتوان به تشنج و تفرقه در فضای سیاسی، بی توجهی به اولویت‌ها و درگیر شدن با مسائل فرعی، ویژه‌خواری و تجمل‌گرایی اشاره کرد.

در این دوره مقام معظم رهبری در عین حمایت از دولت و حفظ وحدت داخلی، نقش مهمی در مهار انحرافات احتمالی و تقویت پیوند میان جناح‌های مختلف ایفا کردند. تحلیل بیانات ایشان نشان می‌دهد که مبنای قضاوت مقام معظم رهبری، همواره بر وفاداری به اصل نظام، تدین، عقلانیت و عدالت‌محوری است و گرایش‌های سیاسی یا جناحی بر حمایت یا عدم حمایت ایشان تأثیرگذار نیست.

شکل ۲: ماتریس ارزیابی دولت آقای خاتمی بر اساس روش سوات

ارزیابی دولت نهم و دهم

تمرکز دولت نهم و دهم بر عدالت و حمایت از اقشار محروم و مستضعفان بود، در سیاست خارجی بر مبارزه با ظلم و استکبار جهانی تاکید می‌کردند و در عرصه اقتصادی توزیع عادلانه منابع و امکانات کشور را پیگیری می‌کردند. دولت نهم و دهم توانست شعارهای خود را در دوره هشت ساله محقق کند اما در دوره دوم ریاست جمهوری رفتارهای عوام‌گرایانه و عجولانه رئیس‌جمهور باعث شد از دولت تراز جمهوری اسلامی فاصله بگیرد.

نقاط قوت دولت نهم و دهم از منظر مقام معظم رهبری:

احیای ارزش‌های انقلاب از مهم‌ترین نقاط قوت دولت آقای احمدی نژاد بود. رهبر معظم انقلاب در دیدارهای مختلف این مسئله را مورد تاکید قرار دادند: «در این سال‌هایی که دولت نهم و دهم بر سر کار بودند تا امروز، گفتمان انقلاب و ارزش‌های انقلاب خوش‌بختانه کاملاً برجسته شده: مسئله‌ی ساده‌زیستی مسئولان، استکبارستیزی، افتخار به انقلابیگری. گرایش عمومی مردم و مسئولان کشور به حرکت انقلابی، جهت‌گیری انقلابی، ارزش‌های انقلابی و مبانی انقلاب است. مسئله‌ی دعوت به عدالت، مسئله‌ی ساده‌زیستی، دور بودن مسئولان از تجمل؛ اینها چیزهای مهمی است» (دیدار

رئیس‌جمهوری و اعضای هیأت دولت، ۱۳۹۱/۰۶/۰۲). «این دولت بحمدالله توانست شعارهای انقلاب را سر دست بگیرد و به آنها افتخار کند و آنها را در جامعه مطرح کند» (آخرین دیدار رئیس‌جمهور و هیئت دولت دهم، ۱۳۹۲/۰۴/۲۳).

در زمینه اقتصاد دولت فعالیت‌های مفیدی را انجام داد از جمله سهام عدالت، هدفمندی یارانه‌ها و اقتصاد مقاومتی که مقام معظم رهبری در دیدارهای مختلف به این اقدامات اشاره می‌کنند: «کارهای خوبی در زمینه اقتصاد انجام گرفته - مثل این سهام عدالت، ادامه‌ی طرح‌های نیمه تمام، نوع عدالت در ارائه‌ی تسهیلات بانکی، صندوق مهر رضا - محتوا و فواید این کارها را برای مردم بیان کنید» (دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت، ۱۳۸۵/۰۶/۰۶). «تحرك اقتصادی مسئولین در طول سال ۹۰ قابل ذکر است. از جمله‌ی آنچه که می‌توان در این زمینه مطرح کرد، همین مسئله‌ی هدفمندی یارانه‌ها است. دولت و مجلس در شرایط تحریم، در شرایطی که دشواری و پیچیدگی این کار بیشتر از همیشه است، همت کردند، اقدام کردند و مراحل مهمی از این کار را پیش بردند» (حرم رضوی در آغاز سال ۹۱، ۱۳۹۱/۰۱/۰۱). «به نظر ما طرح‌های «اقتصاد مقاومتی» جواب می‌دهد. همین مسئله‌ی سهمیه‌بندی بنزین که اشاره کردند، جواب داد. اقتصاد مقاومتی تحریم بنزین را خنثی کرد (دیدار کارگزاران نظام، ۱۳۹۱/۰۵/۰۳).

نکته مثبت دیگر این دولت در نگاه مقام معظم رهبری ارتباط نزدیک با مردم و سفرهای استانی است: «در رساندن خدمت به افراد محروم جامعه و عدالت، این سفرهای استانی خیلی مهم است. این که با مردم تماس گرفتید و از نزدیک درد و دل‌های مردم را شنیدید، خیلی خوب است» (دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت، ۱۳۸۶/۰۶/۰۴). «امتیاز دیگر هم روحیه‌ی مردمی و خاکی این دولت است. امتیازتان به همین است که خودتان را با مردم هم‌سطح کنید، این امتیاز بزرگی است و در شما هست» (دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت، ۱۳۸۷/۰۶/۰۲). تاکید مقام معظم رهبری بر حضور در میان مردم، نشان‌دهنده یکی دیگر از ویژگی‌های مسئولان در نظام جمهوری اسلامی است. حضور مسئولین در میان مردم علاوه بر ایجاد صمیمیت بین مردم و طبقه حاکم مشارکت و اعتماد را افزایش می‌دهد.

در عرصه بین الملل و دیپلماسی دولت نهم و دهم دارای روحیه‌ای انقلابی بودند و توانستند عزت

ملی جمهوری اسلامی ایران را در مقابل قدرت‌های جهانی تقویت کنند: «مسئله‌ی اعاده‌ی عزت ملی و ترک انفعال در مقابل سلطه و زیاده‌طلبی سیاست‌های دیگران و ترک شرمندگی در مقابل غرب را هم انسان در این دولت احساس می‌کند» (دیدار رئیس جمهور و اعضای هیأت دولت، ۱۳۸۷/۰۶/۰۲). «به نظر من در زمینه‌ی دیپلماسی، فعالیتهای خوبی دارد انجام می‌گیرد. امروز ملت‌های منطقه از جمهوری اسلامی خوششان می‌آید، به خاطر موضع مستقل اسلامی شجاعانه‌اش؛ این باید محفوظ باشد» (دیدار رئیس جمهوری و اعضای هیأت دولت، ۱۳۹۱/۰۶/۰۲).

همچنین یکی از اقدامات موثر دولت در عرصه خارجی دفاع از حقوق هسته‌ای ایران در برابر قدرت‌های جهانی بود: «یکی از مظاهر دفاع از عزت، مسئله‌ی انرژی هسته‌ای است. مسئله‌ی انرژی هسته‌ای، برای ما فقط این نبود که ما می‌خواستیم یک فناوری داشته باشیم، دیگران می‌خواستند ما نداشته باشیم؛ این فقط بخشی از قضیه است. بخش دیگر قضیه این بود که قدرت‌های پُرو، زورگو و اقرار بی‌ارزش آنها، می‌خواستند حرف خودشان را در این زمینه بر ملت ایران تحمیل کنند. دولت شما و شخص رئیس جمهور، در مقابل این زورگویی ایستادید» (دیدار رئیس جمهور و اعضای هیأت دولت، ۱۳۸۷/۰۶/۰۲).

نقاط ضعف دولت نهم و دهم از منظر مقام معظم رهبری:

انتقادی که مقام معظم رهبری در حوزه اقتصاد به دولت نهم و دهم وارد می‌کنند مبارزه نکردن با فساد اقتصادی و شتاب‌زدگی و عدم استفاده از نظرات کارشناسی است: «امروز مسئولان باید همه‌ی تلاششان را بکنند برای اینکه گره‌های اقتصادی را باز کنند، مشکلات را برطرف کنند. چند سال قبل، بنده درباره‌ی فساد اقتصادی، به رؤسای قوا نامه دادم. خب، با فساد اقتصادی مبارزه کنید. عملاً با فساد مبارزه کنید» (دیدار مردم آذربایجان شرقی، ۱۳۹۱/۱۱/۲۸). «شتاب‌زدگی در تصمیم‌گیری‌ها یا احیاناً عدم بهره‌گیری مناسب از نظرات کارشناسی اقتصادی، ممکن است ضربه‌هایی وارد کند. توصیه‌ی من به دولت این است از حداکثر نظرات کارشناسی استفاده کنید» (دیدار اعضای هیأت دولت، ۱۳۸۷/۰۶/۱۶).

مقام معظم رهبری در همه دولت‌ها بر لزوم توجه بر اقتصاد تاکید کرده‌اند و در این دولت هم با توجه به شعار عدالت‌محوری شاخص‌های اقتصاد عدالت‌محور، توزیع عادلانه منابع و حمایت از محرومان

را برای ارزیابی عملکرد اقتصادی مطرح کردند. در دوره دوم ریاست جمهوری آقای احمدی نژاد مقام معظم رهبری همچنان از شعارهای عدالت طلبانه دولت حمایت می کردند، ولی بارها درباره نارسایی در اجرای صحیح هدفمندی یارانه ها و رشد تورم هشدار دادند: «تصمیم های خلق الساعه و تغییر مقررات، جز ضربه هایی است که به «اقتصاد مقاومتی» وارد می شود. هم دولت محترم، هم مجلس محترم نگذارند سیاست های اقتصادی کشور در هر زمانی دچار تذبذب و تغییرهای بی مورد شود» (دیدار کارگزاران نظام، ۱۳۹۱/۰۵/۰۳).

تاکید مقام معظم رهبری بر دوری از اقدامات غیرکارشناسی اقتصادی و تحقق عدالت اجتماعی بیانگر این مسئله است که رفتارهای عوام گرایانه آقای احمدی نژاد در دولت دهم به جای تحقق واقعی عدالت اقتصادی باعث افزایش تورم و بی ثباتی اقتصادی در بلندمدت می شد و مباحث اقتصادی بیشتر جنبه نمایشی پیدا کرده بود.

از اتفاقات مهم این دوره خانه نشینی رئیس جمهور در پی عزل وزیر اطلاعات و مخالفت مقام معظم رهبری با این تصمیم بود: در روزهای اخیر سر یک قضیه ای که آنچنان هم از اهمیت بالایی برخوردار نبود - سر مسئله ای اطلاعات و امثال اینها - چه جنجالی در دنیا راه انداختند. تحلیل ها را بردند به این سمت که بله، در داخل نظام جمهوری اسلامی شکاف ایجاد شده است، رئیس جمهور حرف رهبری را گوش نکرده است. سعی کنند به این آشفتگی ها کمک نکنند. ما اگر سراغ مسائل شخصی خودمان برویم و اهداف را فراموش کنیم، البته کمک الهی هم کم خواهد شد (دیدار مردم استان فارس، ۱۳۹۰/۰۲/۰۳).

نقاط قوت دولت نهم و دهم به طور خلاصه شامل احیای ارزش ها و شعارهای انقلاب اسلامی، اجرای طرح های مفید اقتصادی و طرح تحول اقتصادی و توجه به محرومان، مردمی بودن، مقابله با سلطه جهانی می شود.

از ضعف های دولت آقای احمدی نژاد می توان به اهمیت دادن به حواشی و جنجال آفرینی، حل نکردن مشکل تورم و بی اهمیتی به یارانه تولید و کمک به اشتغال، عدم مبارزه با فسادهای اقتصادی و تصمیم های هیجانی اشاره کرد. دولت نهم و دهم با شعارهای انقلابی، شیوه ای خارج از چارچوب های انقلاب را پیش گرفته بود. مقام معظم رهبری برای حفظ نظم کشور از دولت حمایت

می کردند، اما در برابر رفتارهای عجولانه و غیرکارشناسی دولت تذکر لازم را برای هدایت به سمت ارزش‌ها و اصول انقلاب می‌دادند.

شکل ۳: ماتریس ارزیابی دولت آقای احمدی نژاد بر اساس روش سوات

ارزیابی دولت یازدهم و دوازدهم

در این دوره تاکید دولت بر تعامل و روابط خارجی بود و مهم‌ترین محور عملکرد دولت یازدهم و دوازدهم مذاکرات هسته‌ای با ۱+۵ و رسیدن به توافق برجام و تمرکز بر تنش‌زدایی بین ایران و غرب بود. مقام معظم رهبری، اصل مذاکره را با رعایت خطوط قرمز و حفظ منافع ملی پذیرفتند. تلاش دولت برای رفع تحریم‌ها توانست در برهه‌هایی از زمان گشایش اقتصادی ایجاد کند اما تمرکز بیش از حد بر روابط خارجی باعث شد دولت در برخی کارویژه‌های داخلی خود ضعیف عمل کند.

نقاط قوت دولت یازدهم و دوازدهم از منظر مقام معظم رهبری:

از مهم‌ترین نقاط قوت دولت یازدهم و دوازدهم رشد اقتصادی و کنترل تورم بود: «در زمینه‌ی اقتصاد، رشد ۴.۶ درصدی رشد بسیار قابل قبول برای دولت است. در کشاورزی و انرژی تولیدات خوبی انجام گرفته. در همین سه‌ماهه‌ی امسال، صادرات کشور ۲۰ درصد افزایش پیدا کرده، واردات کشور ۵ درصد کاهش پیدا کرده» (دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت، ۱۳۹۷/۰۶/۰۷).

«مسئله‌ی کاهش تورّم خیلی خوب است. تورّم به سیزده و خرده‌ای مثلاً رسیده ما بایستی برسیم به تورّم زیر ده، باید تلاش کنیم که به این برسیم، ولی خوب است. خود اینکه به سیزده چهارده رسیده، یک قدم بزرگی است» (دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت، ۱۳۹۴/۰۶/۰۴).

در حوزه سیاست خارجی موضع‌گیری‌های صحیحی در سطح منطقه توسط دولت یازدهم و دوازدهم صورت گرفته است که جز نقاط قوت دولت محسوب می‌شود: «جز کارهای خوب دولت هم موضع‌گیری در مقابل حوادث غزه بود، که بسیار کار بجا و درستی بود» (دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت با رهبر انقلاب، ۱۳۹۳/۰۴/۲۳).

یکی از اقدامات مثبت داخلی دولت یازدهم طرح تحول نظام سلامت بود: «کاری که درباره طرح تحول نظام سلامت انجام گرفته کار بسیار خوبی است» (دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت، ۱۳۹۳/۰۶/۰۵).

نقاط ضعف دولت یازدهم و دوازدهم از منظر مقام معظم رهبری:

مقام معظم رهبری در مورد مذاکرات ضمن حمایت مشروط، نسبت به خوش‌بینی به آمریکا هشدار دادند. در زمینه سیاست خارجی ایشان در دیدارهای متعدد نسبت به اعتماد به غرب، محدود کردن کشور به مذاکرات و بی‌توجهی به مسائل داخلی هشدار دادند. یکی از انتقادات اساسی مقام معظم رهبری به دولت آقای روحانی محدود کردن روابط خارجی کشور به ارتباط با غرب است: «در این دولت معلوم شد که اعتماد به غرب جواب نمیدهد، این تجربه‌ی بسیار مهمی است. مطلقاً ناپستی برنامه‌های داخلی را به همراهی غرب موکول کرد. شماها هم هر جایی که کارهایتان را منوط کردید به غرب، ناموفق ماندید» (آخرین دیدار رئیس‌جمهور و هیأت دولت دوازدهم، ۱۴۰۰/۰۵/۰۶). «برجام هدف نیست، برجام وسیله است. اگر چنانچه یک روزی به این نتیجه رسیدید که برجام نمی‌تواند منافع ملی را تأمین بکند، برجام را بگذارید کنار» (دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت، ۱۳۹۷/۰۶/۰۷). «بدحسابی‌های طرف غربی را -یعنی بخصوص آمریکا را- به حساب بیاوریم. آمریکایی‌ها دارند بدحسابی می‌کنند، به این توجه کنیم» (دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت، ۱۳۹۵/۰۶/۰۳).

انتقاد دیگری که به دولت یازدهم و دوازدهم وارد است نگاه به بیرون برای حل مشکلات و عدم

توزیع درست توان دیپلماسی کشور است: «یک شاخص تکیه به ظرفیت درون‌زای کشور است؛ نگاهمان به بیرون نباشد. نمی‌شود از دشمن و روش‌های خصمانه‌ای که کرده، انتظار دوستی داشت. چشم به داخل بدوزید» (دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت، ۱۳۹۲/۰۶/۰۶). «ما توان دیپلماسی خودمان را در سطح دنیا درست توزیع کنیم؛ یعنی سهم آسیا به تناسب وسعت و توانایی آسیا باید به آسیا داده بشود، سهم آفریقا همین‌جور، سهم آمریکای لاتین همین‌جور» (دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت، ۱۳۹۵/۰۶/۰۳).

یکی از ضعف‌های دولت یازدهم و دوازدهم ارتباط نداشتن دولت با مردم است: «به میان مردم بروید، این از کارهای بسیار مهم است» (مراسم تنفیذ حکم دوازدهمین دوره ریاست جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۶/۰۵/۱۲).

تاکید مقام معظم رهبری بر مسائل اقتصادی از همان اولین روزهای شروع کار دولت آغاز شد، ایشان بر ضرورت توجه به مطالبات اقتصادی مردم، به‌ویژه معیشت و اشتغال تأکید داشتند: «پرداختن به مشکلات مردم - امروز در درجه‌ی اول، مشکلات اقتصادی و معیشتی - است؛ این کار اولی است که باید انجام بگیرد» (مراسم تنفیذ حکم دوازدهمین دوره ریاست جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۶/۰۵/۱۲).

در این دوره مقام معظم رهبری سیاست‌های اقتصاد مقاومتی را مطرح کردند و بارها متذکر شدند که تکیه بیش از حد دولت بر نتایج مذاکرات و غفلت از تقویت تولید داخلی مانعی در مسیر پیشرفت اقتصادی کشور است: «شما برنامه‌ریزی اقتصادی را مطلقاً موکول نکنید به اینکه تحریم‌ها برطرف بشود. برنامه‌ریزی اقتصادی بایستی بر اساس درون‌زایی انجام بگیرد. واقعاً یک خطای راهبردی است که ما مسائل اقتصادی را منوط کنیم به تحولات خارجی» (ارتباط تصویری با جلسه هیئت دولت، ۱۳۹۹/۰۶/۰۲). «مسئله‌ی اقتصاد کشور را به رفع تحریم گره نزنید. یکی از مشکلات اقتصاد ما در این سه چهار سال اخیر همین بوده» (سخنرانی نروزی خطاب به ملت ایران، ۱۴۰۰/۰۱/۰۱). «یک تجربه‌ی مهم دیگر در این قضایای برجام، این است که گره زدن مسائل کشور به برجام یا به مسائل خارجی، یک خطای بزرگی است» (دیدار مسئولان نظام، ۱۳۹۷/۰۳/۰۲).

شدت کم رشد علمی و فناوری دولت یازدهم، کم توجهی به نخبگان و فناوری‌های داخلی از دیگر

نقاط ضعف دولت یازدهم و دوازدهم بود: «برای پیشرفت کشور احتیاج داریم به اینکه مسئله‌ی علم و فناوری، بشود مسئله‌ی مطرح کشور. در مسئله‌ی علم و فناوری ما پیشرفت‌های خوبی داشته‌ایم؛ تلاش شد [اما] رشد پیشرفت‌هایمان کم شده. آنچه من گفته بودم و به آن توجه نشد، مسئله‌ی شتاب بود؛ شتاب رشد» (دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت، ۱۳۹۵/۰۶/۰۳). «من شنیدم در برخی از موارد و برخی از بخش‌های دولتی برخی از آقایان پروژه‌ها را از خارجی‌ها قبول می‌کنند و امکانات هم به آنها می‌دهند، [اما] به این شرکت دانش‌بنیان داخلی که می‌تواند این کار را انجام بدهد، نمی‌دهند» (دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت، ۱۳۹۵/۰۶/۰۳).

نقاط قوت دولت یازدهم و دوازدهم به صورت مختصر شامل کنترل و کاهش تورم، رشد تولید، طرح تحول نظام سلامت و تلاش برای مذاکره و رفع تحریم می‌شود.

از جمله ضعف‌های دولت یازدهم و دوازدهم می‌توان به تک بعدی بودن روابط خارجی، توجه بیش از حد به نتایج مذاکرات و برجام که نتیجه آن نادیده گرفتن دیگر مسائل اصلی کشور بود، کاهش سرعت رشد علمی و فناوری و نبود رابطه مستقیم بین دولت و مردم اشاره کرد.

به طور کلی روند ارزیابی مقام معظم رهبری از دولت یازدهم و دوازدهم با دیگر دولت‌ها متفاوت است. در دولت‌های پیشین مقام معظم رهبری معمولاً در کنار حمایت از دولت به ارائه تذکر برای بهبود عملکرد دولتها می‌پرداختند اما در این دوره شاهد حمایت اولیه و توصیه‌هایی در خصوص مذاکرات هستیم، پس از آن ایشان نقدهای جدی بر روند مذاکرات و خوش بینی به غرب وارد می‌کنند.

شکل ۵: ماتریس ارزیابی دولت آقای روحانی بر اساس روش سوات

ارزیابی دولت سیزدهم

دولت سیزدهم از نظر سیاست خارجی از نگاه تک بعدی به غرب به سمت سیاست‌های همسایگی و نگاه به شرق پیش رفت و از نظر اقتصادی دولت شهید رئیسی بر رونق تولید و افزایش صادرات غیرنفتی و همسایگی اقتصادی متمرکز بود. سیاست خارجی پویا و فعال دولت سیزدهم با کشورهای مختلف به خصوص کشورهای منطقه باعث تنش‌زدایی شد. اقدامات اقتصادی دولت سیزدهم بیشتر اقدامات کلان و زیربنایی بودند که یکی از نتایج آن رونق تولید بود اما باعث بهبود وضعیت معیشت مردم و کاهش تورم نشد.

نقاط قوت دولت سیزدهم از منظر مقام معظم رهبری:

در زمینه اقتصاد رشد شاخص‌های اقتصاد کلان و اقدامات زیربنایی و بنیادین از نقاط قوت دولت سیزدهم به شمار می‌رود: «تعداد قابل توجهی از شاخص‌های اقتصاد کلان، رشد را نشان می‌دهد. این دولت کارهای بزرگ و زیربنایی را انجام داده که اثرش ممکن است امروز به طور کامل ظاهر نشود. افزایش رشد اقتصادی، بخصوص در بخش صنعت، افزایش رشد سرمایه‌گذاری، کاهش رشد نقدینگی، کاهش بیکاری، کاهش ضریب جینی، رشد قابل توجه صادرات کالا، تقویت نظام مالیاتی،

رشد قابل توجه تولید محصولات، اقدامات ارزنده در زمینه‌ی نفت و گاز، راه‌اندازی کارگاه‌های تعطیل‌شده و فعالیت‌های مهم در زمینه‌ی آبرسانی یا شبکه‌های آبیاری و زهکشی در جاهای مختلف صورت گرفته است» (دیدار رئیس جمهور و اعضای هیئت دولت، ۱۴۰۲/۰۶/۰۸).

از نظر مدیریتی مقام معظم رهبری مردمی بودن و در میدان بودن دولت آقای رئیسی را مهم‌ترین توفیق دولت معرفی می‌کردند: «مهم‌ترین توفیق این دولت، زنده کردن امید و اعتماد در مردم است. عملکرد دولت به مردم این احساس را داد که دولت وسط میدان است و برای آنها خدمت می‌کند» (دیدار رئیس جمهور و اعضای هیئت دولت، ۱۴۰۱/۰۶/۰۸). «یک توفیق دیگر سفرهای استانی است. همدلی صادقانه‌ی با مردم و نظارت میدانی به مسائل مردم، خیلی مهم است» (دیدار رئیس جمهور و اعضای هیئت دولت، ۱۴۰۱/۰۶/۰۸). «در بخش مدیریتی هم کارهای بسیار خوبی در دولت انجام گرفته یکی از آنها حضور در بین مردم و مواجهه‌ی مستقیم با مشکلات مردم است» (دیدار رئیس جمهور و اعضای هیئت دولت، ۱۴۰۲/۰۶/۰۸).

یکی از معیارهای اساسی رئیس جمهور تراز در اندیشه مقام معظم رهبری مردمی بودن و ارتباط مستقیم با مردم است که فواید بسیار دارد از جمله اعتماد و افزایش مشروعیت نظام در بین مردم، کاهش فاصله بین مردم و مسئولان و درک مسائل و مشکلات مردم به صورت مستقیم که به حل کردن سریع‌تر مشکلات کمک می‌کند.

از نقاط قوت دیگر دولت سیزدهم ساده زیستی به خصوص در شخص آقای رئیسی و کار جهادی و استفاده از جوانان در مدیریت کشور است که مورد توجه مقام معظم رهبری قرار گرفته است: «ساده‌زیستی و کاهش تشریفات در سلوک شخصی و حکومتی دولت، به خصوص شخص رئیس جمهور، مهم و قابل توجه است. روحیه‌ی جهادی‌ای که نشان داده می‌شود در بخشی از کارها، به‌کارگیری جوانان در رده‌های مدیریتی بسیار چیز مهمی است» (دیدار رئیس جمهور و اعضای هیئت دولت، ۱۴۰۱/۰۶/۰۸).

تاکید شهید رئیسی بر مواضع انقلاب از دیگر ویژگی‌های مثبت دولت سیزدهم از منظر مقام معظم رهبری بود: «مرحوم آقای رئیسی مظهر شعارهای انقلاب بود» (دیدار خانواده‌های شهدای خدمت، ۱۴۰۳/۰۳/۰۵).

از منظر سیاست خارجی آقای رئیسی نگاه به بیرون نداشتند و بر سیاست خوداتکایی و توجه به ظرفیت‌های داخلی تاکید می‌کردند و همچنین سیاست‌های چندجانبه‌گرایی و همسایگی را در دستور کار دولت قرار دادند که از نظر مقام معظم رهبری از نقاط قوت این دولت محسوب می‌شد: «یک توفیق دیگر این دولت این بود که جامعه را از حالت چشم‌انتظاری و نگاه به بیرون خارج کرد. به ظرفیت‌های داخل کشور اهمیت داده شده» (دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت، ۱۴۰۱/۰۶/۰۸). «تحرك دولت در باب سیاست خارجی تحرك بسیار خوبی است. ارتباط با همسایگان، بسیار سیاست خوبی است. این سیاست ارتباط متعدد با کشورهای مختلف کار درستی است. عضویت در دو پیمان مهم بین‌المللی موفقیت خیلی خوبی بود» (دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت، ۱۴۰۲/۰۶/۰۸). هرچند عمر دولت شهید رئیسی به دلیل سانحه هوایی برای ایشان، بیش از سه سال طول نکشید، اما نقاط قوت و فرصت‌های ایجاد شده در دوره ایشان، به حدی بود که مقام معظم رهبری، مدت خدمت کوتاه آقای رئیسی را با خدمت کوتاه امیرکبیر به ایران مقایسه می‌کنند: «امیرکبیر سه سال در کشور حکومت کرد، کارهای بزرگی را بنیان‌گذاری کرد. خود آقای رئیسی عزیز ما سه سال حکومت کرد و ریاست کرد، کارهای خوبی ایشان انجام داد و بعضی کارها را پایه‌گذاری کرد که ان‌شاءالله ثمره‌اش را بعدها کشور خواهد دید» (بیانات در نخستین دیدار هیئت دولت چهاردهم، ۱۴۰۳/۰۶/۰۶)

نقاط ضعف دولت سیزدهم از منظر مقام معظم رهبری:

مقام معظم رهبری در دو زمینه از فعالیت دولت انتقاد می‌کنند که باعث دیده نشدن اقدامات دولت شده: «کار اطلاع‌رسانی در دولت متأسفانه ضعیف است؛ یعنی آن کار اساسی برای اطلاع‌رسانی نمی‌شود. یکی هم چون مشکلات معیشتی در مردم وجود دارد — در بخشی از مواد غذایی و در مسکن گرانی‌های زیادی هست — اینها مسائل روزمره‌ی مردم است، اینها غباری می‌شود که جلوی کارهای اساسی را می‌گیرد؛ یک فکر جدی و عاجلی باید روی این مسئله بشود» (دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت، ۱۴۰۲/۰۶/۰۸).

به طور کلی ضعف‌های دولت سیزدهم شامل اطلاع‌رسانی ضعیف و ضعف رسانه‌ای و کمتر توجه کردن به بحث تورم و گرانی‌ها که مرتبط با معیشت مردم است.

و از توفیقات دولت شهید رئیسی که در آخرین دیدار با هیئت دولت سیزدهم مطرح شد می‌توان مردمی بودن، فعالیت‌های اقتصادی مبتنی بر تولید و اقدامات زیربنایی، سیاست خارجی چندجانبه و همسایه محور و عزتمند، مسئولیت پذیری در دولت سیزدهم و جوان گرایی و احیا کردن شعارهای انقلاب را نام برد (دیدار اعضای هیئت دولت سیزدهم، ۱۴۰۳/۰۴/۱۷).

شکل ۴: ماتریس ارزیابی دولت آقای رئیسی بر اساس روش سوات

نتیجه‌گیری

در پژوهش حاضر نقاط قوت و ضعف دولت‌ها و رؤسای جمهور شناسایی شد و عملکرد هر کدام از دولت‌ها از منظر مقام معظم رهبری بررسی شد. با توجه به نکات مطرح شده در پژوهش و در پاسخ به سؤالات اصلی و فرعی پژوهش، می‌توانیم ویژگی‌های دولت و رئیس جمهور تراز در جمهوری اسلامی را در دو بخش شرح دهیم:

۱) رئیس جمهور تراز جمهوری اسلامی:

از نظر شخصیتی رئیس جمهور نظام جمهوری اسلامی ایران باید دارای صفات مردمی بودن، ایمان و توسل، مجاهد بودن، روحیه خدمتگزاری به مردم، دارای مدیریت و کفایت، فداکار و صادق و اهل

مدارا با مخالفان، عدالتخواه و ضد فساد و امیدوار باشد. از منظر انقلابی به مبانی و اصول انقلاب اعتقاد قلبی داشته باشد، شعارهای انقلاب را احیا کند و به آن‌ها پایبند باشد، به دشمنان انقلاب اسلامی اعتماد نکند و اهل مدارا و سازش با دشمنان انقلاب نباشد.

در بعد مدیریتی باید به جوانان و متخصصان اهمیت داده شود، بر توانایی‌های داخلی تکیه شود و از ظرفیت‌های کشور استفاده شود، همچنین حل بنیادین مسائل و معضلات کشور را قربانی رفع سریع مشکلات نکند.

در عرصه خارجی رئیس‌جمهور باید بتواند انقلاب اسلامی و ملت ایران را به سایر جهان معرفی درست کند، در عین تعامل و همکاری عزت و اقتدار کشور را حفظ کند، از فرصت‌های به وجود آمده در نظام بین‌الملل به صورت هوشمندانه استفاده کند.

۲) قوه مجریه تراز جمهوری اسلامی:

برای عملکرد موفق قوه مجریه وجود رئیس‌جمهور و وزرای کارآمد و توانا لازم است اما در سطوح میانی و پایین‌تر مدیریتی نیز باید از افراد متخصص استفاده شود تا برنامه‌های کلان موثر واقع شود.

رهبر معظم انقلاب در دیداری با تشکل‌های دانشجویی فرمودند: «به دولت جوان و حزب الهی معتقدم و به آن امیدوارم. دولت جوان، یک دولت سر پا و بانشاط و آماده‌ای که بتواند تلاش کند» (ارتباط تصویری با نمایندگان تشکل‌های دانشجویی، ۱۳۹۹/۰۲/۲۸).

در حوزه اقتصاد زمانی می‌تواند موفق عمل کند که افزون بر تأمین نیازهای معیشتی مردم در کوتاه‌مدت، بتواند سیاست‌ها و برنامه‌های زیربنایی را اجرا کند که در آینده منجر به توسعه اقتصادی شود.

در عرصه سیاست خارجی نیز قوه مجریه موفق باید سیاست‌گذاری‌های خود را مبتنی بر منافع ملی بلندمدت و با تکیه بر اصول و ارزش‌های بنیادین انقلاب اسلامی سامان دهد. اتکاء به بیگانگان و نگاه به خارج برای حل مشکلات داخلی مغایر با رویکرد استقلال‌طلبانه نظام جمهوری اسلامی است. تعامل و همکاری با دیگر کشورها باید از موضع قدرت و عزت باشد و دیپلماسی و مذاکره باید بر اساس منافع ملی باشد.

با توجه به بیانات مقام معظم رهبری در آخرین دیدار با کابینه دولت سیزدهم که ایشان شهید رئیسی

را الگوی موفق ریاست قوه مجریه معرفی کردند (بیانات در دیدار اعضای هیئت دولت سیزدهم، ۱۴۰۳/۰۴/۱۷) می‌توان به پرسش اصلی مقاله اینگونه پاسخ داد که دولت شهید رئیسی در میان دولت‌هایی که بررسی شد نزدیک‌ترین مصداق به رئیس جمهور و دولت تراز جمهوری اسلامی بودند.

در این میان برخی از رؤسای جمهور و قوای مجریه، از الگوی تراز انقلاب اسلامی فاصله گرفتند و مقام معظم رهبری آنها را مایه عبرت آیندگان توصیف کردند. نکته مهم در شیوه تعامل مقام معظم رهبری با دولت‌ها و رؤسای جمهور در این است که ایشان از همه دولت‌ها و مسئولان جمهوری اسلامی حمایت کرده و می‌کنند، اما حمایت از افراد و دولت‌ها، الزاماً به معنای حمایت از برنامه‌ها و سیاست‌های دولت‌ها و مسئولان قوه مجریه نیست. ایشان به تمام دولت‌ها فرصت لازم برای پیگیری سیاست‌های خطا را داده و در عین حال خطاهای ایشان را -ابتدا در دیدارهای خصوصی و سپس در دیدار با عموم مردم- متذکر می‌شوند. نظارت بر دولت‌ها یا اعلام عدم کفایت رؤسای جمهور و عزل ایشان -مانند عزل بنی صدر- خود مقوله‌ای است که نهادهای نظارتی و مجلس شورای اسلامی در این خصوص وظایف قانونی و مشخص شده خود را دارند.

در جدول زیر خلاصه‌ای از نقاط قوت و ضعف دولت‌های پس از جنگ ایران و عراق و برآیند کلی مقام معظم رهبری از این دولت‌ها آمده است:

نام رئیس جمهور نقاط قوت نقاط ضعف برآیند کلی مقام معظم مقام معظم

رهبری

اکبر هاشمی رفسنجانی	سازندگی و بازسازی کشور- روحیه کاری و جهادی مسئولان - رشد و توسعه اقتصادی	بی توجهی به عدالت اجتماعی - نادیده گرفتن محرومان - اشرافی گری	بازسازی گسترده اقتصادی و عمرانی پس از جنگ در غیاب عدالت اجتماعی
سید محمد خاتمی	تاسیس ستاد مبارزه با قاچاق، وزارت رفاه و سازمان گردشگری-تداوم فعالیت‌ها تا روزهای پایانی دولت- پیشرفت علمی و فناوری	بی توجهی به اولویت‌ها و مسائل اصلی-رفاه طلبی و ویژه خواری-تشنج و تفرقه در فضای سیاسی	توسعه سیاسی-فرهنگی مشروط به حفظ اصول انقلاب و مرزبندی با جریان‌های منحرف
محمود احمدی نژاد	احیای ارزش‌ها و شعارهای انقلاب، مردمی بودن دولت ، مقابله با زورگویی قدرتمندان جهانی، طرح تحول اقتصادی و هدفمندی یارانه‌ها.	رفتارهای هیجانی و عوام‌گرایانه ، اهمیت به حواشی ، عدم توجه به اجرای طرح یارانه تولید، عدم مبارزه با فساد اقتصادی و حل نشدن مشکل تورم	عدالت‌خواهی انقلابی با اختلال در کارآمدی مدیریتی و اجرایی
حسن روحانی	طرح تحول نظام سلامت- کاهش تورم و رشد تولید- تلاش دیپلماتیک برای رفع تحریم و مذاکره با غرب	محدود کردن کشور به مذاکرات با آمریکا- مردمی نبودن دولت- اولویت قرار ندادن اقتصاد	دیپلماسی فعال توأم با خطای محاسباتی در اعتماد به غرب؛ مایه عبرت آیندگان
سید ابراهیم رئیسی	پیشرفت در شاخص‌های کلان اقتصادی-حضور در بین مردم-تحرك سیاست خارجی	ضعف رسانه‌ای و اطلاع رسانی - تورم و مشکلات معیشتی-	نصاب جدید دولت اسلامی و الگوی موفق ریاست جمهوری

جدول ۱: خلاصه نقاط قوت و ضعف دولت‌های پنجم تا سیزدهم از منظر مقام معظم رهبری

فهرست منابع:

۱. اکبری، ذاکر (۱۴۰۱). «ویژگی ها و کارکردهای دولت اسلامی از منظر مقام معظم رهبری». فصلنامه فرهنگ پژوهش، دوره ۱۵، شماره ۵۱: ۳۹-۶۶.
۲. بزمی حاجی خواجه لو، علی و طاهری، عباس (۱۴۰۰). «مبانی دولت اسلامی-ایرانی در اندیشه امام خامنه‌ای (مدظله العالی)»، فصلنامه حکمرانی متعالی، سال ۲، شماره ۵: ۴۹-۷۶.
۳. بهمنی، سجاد و عامری گلستانی، حامد و اکبرزاده، فریدون و کریمی فرد، حسین (۱۳۹۹). «بررسی عملکرد دولت اصلاحات بر اساس شاخص های حکمرانی خوب»، فصلنامه پژوهش های سیاسی و بین المللی. دوره ۱۱. شماره ۴۵. ۳۷۰-۳۹۲.
۴. پورعزت، علی اصغر و سیدرضائی، یعقوب (۱۳۹۶). ارزشیابی عملکرد دولت و حکومت. تهران: انتشارات سمت.
۵. ترابی، یوسف و پیروزفر، مهدی (۱۳۹۷). «دولت مطلوب و کارآمد اسلامی در سپهر اندیشه مقام معظم رهبری». فصلنامه رهیافت انقلاب اسلامی. دوره ۱۲. شماره ۴۳. ۲۶-۳.
۶. جاویدی، رقیه و بهروزی لک، غلامرضا (۱۳۹۵). «شاخص های نظام سیاسی مطلوب از دیدگاه امام خمینی (ره) و آیت الله خامنه ای». فصلنامه سیاست متعالیه. سال ۴. شماره ۱۳. ۱۰۲-۸۳.
۷. صادقی، الهه و موحدی، سمانه (۱۴۰۲). «مبانی و شاخص های دولت اسلامی از منظر آیت الله خامنه ای». فصلنامه دولت پژوهی. سال ۹. شماره ۳۳. ۲۲۲-۱۹۵.
۸. علی اکبری رنانی، علیرضا و ترابی کلاته قاضی، علی (۱۴۰۳). «حرکت درونی، بیرونی و عمومی، مبنای ارزیابی دولت ها در نگاه امام خامنه ای». نشریه مدیریت اسلامی. سال ۳۲. شماره ۳. ۱۰۳-۱۳۵.
۹. فوزی، یحیی (۱۳۹۹). تحولات سیاسی-اجتماعی در جمهوری اسلامی ایران. تهران: انتشارات سمت.
۱۰. فیض، داود (۱۳۸۹). تحلیل استراتژیک جایگاه پژوهش های کیفی در کشور و ارائه استراتژی هایی جهت توسعه آن با استفاده از مدل سوات، فصلنامه علمی راهبرد، دوره ۱۸،

شماره ۵۴، ۱۸۵-۱۶۹.

۱۱. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران همراه با نظرات تفسیری شورای نگهبان (۱۳۹۶-۱۳۵۹) (۱۳۹۷). تهیه و تنظیم: محمد فتحی، کاظم کوهی اصفهانی، تهران: پژوهشکده شورای نگهبان.

۱۲. کشاورز، محسن و عرب اسدی، حسین (۱۴۰۰). ارکان دولت اسلامی در منظومه فکری مقام معظم رهبری (حفظه الله). فصلنامه حکمرانی متعالی. دوره ۲. شماره ۵. ۷۷-۹۶.

۱۳. لطیفی پاکده، لطفعلی (۱۳۸۷). «عملکرد دولت احمدی نژاد: قوتها و ضعفها». فصلنامه پیام. شماره ۸۹، ۱۴۴-۱۳۰.

۱۴. نجفی سیار، رحمان و نیکونهاد، ایوب (۱۳۹۹). «شاخصه های حکمرانی مطلوب «دولت تراز» انقلاب اسلامی، مطابق با بیانیه گام دوم». فصلنامه مطالعات بین رشته‌ای دانش راهبردی. سال ۱۰. شماره ۴۱. ۱۷۳-۲۰۰.

۱۵. هاشمی، سید محمد (۱۴۰۳). حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران. تهران: انتشارات میزان.

۱۶. دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت (۱۳۶۹/۰۶/۰۱) قابل دسترسی در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۲۳۴۳>

۱۷. دیدار رئیس‌جمهور و هیأت دولت (۱۳۷۱/۰۵/۳۱) قابل دسترسی در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۱۷۰۹۶>

۱۸. مراسم تنفیذ حکم ریاست‌جمهوری (۱۳۷۲/۰۵/۱۲) قابل دسترسی در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۲۶۷۸>

۱۹. دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت با رهبر انقلاب (۱۳۷۳/۰۶/۰۹) قابل دسترسی در:

<https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=۱۷۳۵۶>

۲۰. آخرین دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت ششم (۱۳۷۶/۰۵/۰۹) قابل دسترسی در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۲۸۴۶>

۲۱. دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت (۱۳۷۶/۰۶/۰۲) قابل دسترسی در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۲۸۵۰>

۲۲. دیدار کارگزاران نظام (۱۳۷۶/۱۱/۰۹) قابل دسترسی در:

۲۸. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۲۸۷۱>
۲۹. دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت (۱۳۷۸/۰۶/۰۲) قابل دسترسی در :
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۲۹۶۴>
۳۰. دیدار کارگزاران نظام (۱۳۷۸/۱۰/۰۴) قابل دسترسی در :
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۲۹۸۵>
۳۱. بیانات در دیدار کارگزاران نظام (۱۳۷۹/۰۹/۱۲) قابل دسترسی در :
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۳۰۳۹>
۳۲. بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و هیأت وزیران (۱۳۸۴/۰۶/۰۸) قابل دسترسی در :
<https://www.leader.ir/fa/speech/۲۷۸۵>
۳۳. دیدار کارگزاران نظام با رهبر انقلاب در ماه مبارک رمضان (۱۳۸۱/۰۸/۲۰) قابل دسترسی در :
<https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=۱۸۷۸۳>
۳۴. دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت (۱۳۸۲/۰۶/۰۵) قابل دسترسی در :
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۳۱۸۹>
۳۵. دیدار کارگزاران نظام (۱۳۸۲/۰۸/۱۱) قابل دسترسی در :
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۳۲۰۲>
۳۶. دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت (۱۳۸۳/۰۴/۰۶) قابل دسترسی در :
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۳۲۴۷>
۳۷. آخرین دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت هشتم (۱۳۸۴/۰۵/۱۰) قابل دسترسی در :
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۳۲۹۹>
۳۸. دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت (۱۳۸۵/۰۶/۰۶) قابل دسترسی در :
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۳۳۴۹>
۳۹. دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت (۱۳۸۶/۰۶/۰۴) قابل دسترسی در :
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۳۳۹۸>
۴۰. دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت (۱۳۸۷/۰۶/۰۲) قابل دسترسی در :
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۳۶۶۱>
۴۱. دیدار اعضای هیئت دولت (۱۳۸۸/۰۶/۱۶) قابل دسترسی در :
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۸۰۱۹>
۴۲. دیدار مردم استان فارس (۱۳۹۰/۰۲/۰۳) قابل دسترسی در :
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۱۲۱۶۳>
۴۳. حرم رضوی در آغاز سال ۹۱ (۱۳۹۱/۰۱/۰۱) قابل دسترسی در :

۳۸. دیدار کارگزاران نظام (۱۳۹۱/۰۵/۰۳) قابل دسترسی در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۱۹۳۰۱>
۳۹. دیدار رئیس‌جمهوری و اعضای هیأت دولت (۱۳۹۱/۰۶/۰۲) قابل دسترسی در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۲۰۵۳۴>
۴۰. دیدار مردم آذربایجان شرقی (۱۳۹۱/۱۱/۲۸) قابل دسترسی در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۲۰۸۳۱>
۴۱. آخرین دیدار رئیس‌جمهور و هیئت دولت دهم (۱۳۹۲/۰۴/۲۳) قابل دسترسی در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۲۲۰۴۲>
۴۲. دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت (۱۳۹۲/۰۶/۰۶) قابل دسترسی در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۲۳۰۹۴>
۴۳. دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت با رهبر انقلاب (۱۳۹۳/۰۴/۲۳) قابل دسترسی در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۲۳۷۱۵>
۴۴. دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت (۱۳۹۳/۰۶/۰۵) قابل دسترسی در:
<https://farsi.khamenei.ir/video-content?id=۲۶۹۷۳>
۴۵. دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت (۱۳۹۴/۰۶/۰۴) قابل دسترسی در:
<https://farsi.khamenei.ir/video-content?id=۲۷۲۹۵>
۴۶. دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت (۱۳۹۵/۰۶/۰۳) قابل دسترسی در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۳۰۵۹۸>
۴۷. مراسم تنفیذ حکم دوازدهمین دوره ریاست جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۶/۰۵/۱۲) قابل دسترسی در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۳۷۳۱۱>
۴۸. دیدار مسئولان نظام (۱۳۹۷/۰۳/۰۲) قابل دسترسی در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۳۹۶۵۵>
۴۹. دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت (۱۳۹۷/۰۶/۰۷) قابل دسترسی در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۴۰۳۹۹>
۵۰. ارتباط تصویری با نمایندگان تشکل‌های دانشجویی (۱۳۹۹/۰۲/۲۸) قابل دسترسی در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۴۵۶۳۹>
۵۱. ارتباط تصویری با جلسه هیئت دولت (۱۳۹۹/۰۶/۰۲) قابل دسترسی در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۴۵۶۳۳>
۵۲. سخنرانی نروزی خطاب به ملت ایران (۱۴۰۰/۰۱/۰۱) قابل دسترسی در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=47576>

۵۳. آخرین دیدار رئیس‌جمهور و هیئت دولت دوازدهم (۱۴۰۰/۰۵/۰۶) قابل دسترسی در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=48356>

۵۴. دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت (۱۴۰۱/۰۶/۰۸) قابل دسترسی در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=50834>

۵۵. دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت (۱۴۰۲/۰۶/۰۸) قابل دسترسی در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=53710>

۵۶. بیانات در نخستین دیدار هیئت دولت چهاردهم، (۱۴۰۳/۰۶/۰۶) قابل دسترسی در:

<https://khl.ink/f/57426>

۵۷. دیدار خانواده‌های شهدای خدمات (۱۴۰۳/۰۳/۰۵) قابل دسترسی در:

<https://farsi.khamenei.ir/video-content?id=56532>

۵۸. دیدار اعضای هیئت دولت سیزدهم (۱۴۰۳/۰۴/۱۷) قابل دسترسی در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=56951>